

I když se nadále neví, kde a ve které sbírce se portrét manželů Trčkových nachází, je možné konstatovat, že se po 42 letech alespoň virtuálně navrátil na zámek Žleby ve své jedinečné barevné podobě a díky restaurování mezi lety 1974–2000 ve stavu o něco lepším, než znali jeho původní majitelé, knížata z Auerspergu. Nalezený portrét je současně i výzvou věnovat pozornost i těm součástem mobiliárních fondů našich památkových objektů, které byly v minulosti odcizeny a doposud se je nepodařilo objevit. Přípravným štěstím přejde, a pokud se při některé z budoucích aukcí podaří odcizený umělecký předmět ztotožnit, je velká šance, že se jednou vrátí zpět do mobiliárního fondu, do kterého až do svého zcizení patřil. A nemělo by to platit jen pro zcizený mobiliář vedený v ZEMF, ale i pro zcizený mobiliář evidovaný v tzv. Černých knihách,⁴ který se právě z důvodu svého zcizení do ZEMF nedostal.

Milan JANČO

■ Poznámky

4 Černé knihy jsou původní inventární knihy pořízené Státní památkovou správou v letech 1953–1958, obsahující soupis mobiliárního fondu nebo knihovny historického objektu pod starými inventárními čísly tak, jak byly členy Národní kulturní komise s přednostním právem výběru vyňaty z celkového objemu mobilií převzatých Národním pozemkovým fondem nebo Fondem národní obnovy.

Krajina historická a kulturní, komponovaná, barokní, industriální..., ale také nedostatečně chráněná. Prezentační téma NPÚ roku 2017

Národní památkový ústav (NPÚ) je bezesporu největší a nejvýznamnější organizací zabývající se památkovou péčí v České republice. Několik stovek zaměstnanců instituce, která má roli ochránce (z jistého hlediska velmi nepopulárního) veřejného zájmu, naplňuje celou řadu zákonem daných úkolů – od dokumentace památek a formulace odborných vyjádření přes provádění archeologických výzkumů a stavebně-historických průzkumů až po správu, zpřístupnění a propagaci souboru státních hradů, zámků a dalších památkových objektů. Již tím je daná spoluodpovědnost NPÚ za stav kulturního dědictví v naší zemi. Pro dlouhodobé (netroufám si použít slovo „trvalé“) zachování tradičních hodnot i hmotného kulturního dědictví však pouze naplňování zákonem vytyčených úkolů nestačí.

Jak výstižně shrnuje jeden z bodů *Desatera* projektu *Památky nás baví*¹ (jehož byl NPÚ nositelem), „Lidé chránějí to, k čemu mají vztah“. A proto je „v druhém plánu“ úkolem NPÚ pomoci lidem, aby si vztah nejen k památkám, ale ke kulturnímu dědictví v daleko širším slova smyslu vytvořili či upevnili; aby si osvojili znalosti, hodnoty a postoje, jež v důsledku přispějí k hlubšímu vnímání kulturních hodnot a ke zkvalitnění péče o dědictví minulosti.

Jednou z osvědčených cest je osvěta (chcete-li: prezentace) v nejširším smyslu toho slova, tedy snaha upozorňovat laickou i poučenou veřejnost na jednotlivé prvky (nejen hmotného) kulturního dědictví, jeho význam, hodnotu a také na širokou škálu aspektů jeho ochrany, a napomoci tak k jejich obecnému pochopení, přijetí a tím zachování pro budoucí generace. (Vedle prezentace je nutné navíc působit jako poskytovatel metodické pomoci a dalších služeb pro vlastníky a uživatele památek i další zájemce o obor. I v tomto ohledu má NPÚ jasné ambice.)

Jedním z nástrojů, které NPÚ pro prezentaci památkových témat využívá, je vyhlášení prezentačních témat roku, tedy výběr jednoho či několika konkrétních témat z širokého spektra zájmů památkové péče, která jsou pak během daného roku představována veřejnosti formou výstav, přednášek, komentovaných prohlídek, workshopů a dalších akcí. Jednotlivá pracoviště NPÚ (územní odborná pracoviště i územní památkové správy) i památkové objekty (státní hrady a zámky a další památky, které NPÚ spravuje) se k nim připojují dle svých badatelských zájmů a zpracovávají je v souladu se svými odbornými (a finančními) možnostmi.

Pro výběr a stanovení prezentačních témat na konkrétní rok mohou být určující výročí významných histo-

1

Obr. 1. V krajině jsou však dodnes jasně patrné výsledky jejího „zabydlování“ a vědomé a cílené kultivace. Foto: Jitka Skořepová, 2010.

rických událostí či osobností, ale také úspěšné řešení vědeckovýzkumných úkolů či potřeba akcentovat některá témata z každodenní praxe památkových garantů. Populárnější a i uvnitř instituce více reflektovaná jsou témata spojená s životem, kulturou a dějinami majitelů a držitelů šlechtických sídel (hradů a zámků), z nichž nejvýznamnější projekt, *Po stopách šlechtických rodů*, podporuje již sedmým rokem ministerstvo kultury. (Letos je Rok renesanční šlechty, jemuž předcházela úspěšná Lucemburský rok 2016.)

Prezentační téma (případně témata) má však každý rok i tzv. odborná sekce NPÚ (tedy ta část organizace, která se věnuje odborným, metodickým či výzkumným činnostem usměrňujícím obecně péči o památky). V roce 2017 bude hlavním odborně-památkovým prezentačním tématem *Historická kulturní krajina* a vše, co je s ní spojeno.

*Historická kulturní krajina*²

To, co dnes vnímáme jako „přírodu“, není původní krajina, ale krajina kulturní, přetvořená činností člově-

■ Poznámky

1 <http://www.pamatkynasbavi.cz/o-projektu>

2 Nebylo-li uvedeno jinak, je čerpáno z: Jiří Kupka, *Krajiny kulturní a historické, Vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*, Praha 2010.

2

3

4

5

Obr. 2. *Charakter krajiny není statický, ale proměnlivý a neopakovatelný díky neobyčejné rozmanitosti přírodních a kulturních podmínek. Foto: Jana Tichá, 2010.*

Obr. 3. *Do konce 18. století bylo rozhodující krajinotvornou činností zemědělství. Harmonická kulturní krajina je ve své podstatě nezáměrným produktem života tradiční agrární společnosti. Foto: Jana Tichá, 2013.*

Obr. 4. *Tisíciletý vývoj našich zemí zanechal v krajině množství stop ve formě krajinných struktur, které dodnes spoluutvářejí její charakteristiku. Foto: Jana Tichá, 2011.*

Obr. 5. *Klíčovým aspektem hodnocení krajiny je dnes její estetická kvalita. Foto: Jana Tichá, 2014.*

ka během staletého procesu osidlování a kultivace. Zásahy člověka do krajiny a její „zabydlování“ jsou na našem území přítomny již od pravěku. Do konce 18. století bylo rozhodující krajinotvornou činností zemědělství. Kulturní krajina je tak z větší části nezáměrným produktem života tradiční agrární společnosti a obsahuje „otisk“ či „soubor otisků“ kultury, která ji obývá.

Tisíciletý vývoj zanechal v naší krajině množství stop a struktur, které tvoří kulturní a historickou cha-

rakteristiku krajiny a spoluurčují jedinečnost regionů odlišných rozdílnou ekonomickou orientací a dynamikou, sociální strukturou, lidnatostí a tempem růstu obyvatelstva. Většina dochovaných struktur a prvků v krajině totiž souvisí s běžným životem a hospodařením v daném regionu; v závislosti na klimatických a přírodních podmínkách se v různých regionech rozšířilo pěstování charakteristických zemědělských plodin (vinná réva, chmel, zelenina, brambory), se kterými je spojený typický obraz krajiny (barevnost, textura) i typická struktura a dělení pluziny, tvary a velikost zemědělských ploch, rozmístění mezí (snosy, tarasy, zídky z kamenů) či doprovodné vegetace. Jiné regiony byly ovlivněny výraznou exploatací území, v prvé řadě oblasti spojené s těžbou nerostných surovin, ale i dřeva. Tyto aspekty vytvářejí nezaměnitelnost a rázovitost jednotlivých regionů a jejich ochrana je významná pro zachování regionálních odlišností v rámci České republiky i Evropy.

Vedle nezáměrně utvářené krajiny hrají významnou roli také rozsáhlé krajinné kompozice vytvořené pro demonstraci postavení jejich majitele. Těžiště většiny krajinných kompozic leží v období baroka, takže mluvíme o barokní komponované krajině. Na „oficiální“ mo-

censkou estetiku však reagovalo i lidové krajinářství, kdy lidé začali sázet aleje ovocných dřevin vedoucích k mlýnům, kovárnám, bělidlům a podobně. Dohromady se podílely na utváření toho, co nazýváme českou barokní krajinou, či spíše krajinou s barokním dědictvím.³

Výbor pro světové kulturní dědictví definuje kulturní krajinu jako kombinované dílo přírody a člověka, které je dokladem vývoje lidské společnosti. Krajinu musíme chápat jako součást světového kulturního bohatství, stejně jako jiná lidská díla. Krajina představuje skutečný kulturní kapitál národa, který je nutné chránit. V současné praxi však často nedokáže odolat ekonomickým a leckdy i „ekologickým“ tlakům. Naše legislativa na ochranu krajiny a jejích hodnot není zanedbatelná.

■ Poznámky

3 O přesné charakteristice tohoto fenoménu se vedou mezi odborníky diskuse. Kritické debatě o tom, zda je možné o české barokní (komponované) krajině hovořit a jak ji vlastně charakterizovat, jsou věnovány studie v rubrice In Medias Res tohoto čísla.

telná, ale je roztržštěná do několika právních předpisů a několika resortů (kultury, ochrany přírody a krajiny, územního plánování, zemědělství), mezi nimiž jsou běžné rozpory (zejména památkové péče a ochrany přírody).

Negativní proměny tradiční kulturní krajiny začaly v druhé polovině 19. století a vystupňovaly se po 2. světové válce v důsledku zestátnění, industrializace, povrchové těžby, budování přehrad, ale i vysídlení rozsáhlých oblastí. V posledních 25 letech se radikálně proměnil charakter a zaměření zemědělské výroby stejně jako skladba průmyslových odvětví, což má na kulturní krajinu silný dopad. Zaniklo například velké množství zcela ikonických tradičních výrobních areálů (cukrovary, textilní továrny) a další jsou ohroženy. Aktuálně jsme svědky zániku mnoha hospodářských dvorů, které jsou neodmyslitelnou charakteristickou součástí naší krajiny, a naproti tomu budování logistických center, satelitních sídlišť i fotovoltaických elektráren.⁴

Vnímání hodnot historické kulturní krajiny je z hlediska veřejnosti zatím nedostatečné (s výjimkou estetické hodnoty, která je však do značné míry subjektivním kritériem, pod tlakem pragmatických argumentů navíc často ustupujícím do pozadí) a je úkolem odborníků, aby kulturněhistorické hodnoty krajiny prezentovali veřejnosti, ale aby jí také předali respekt a úctu k odkazu, který je v naší krajině obsažen.

Akce NPÚ

Jednotlivá pracoviště NPÚ se o to budou v roce 2017 pokoušet rozličnými způsoby. Aktivita, které připravují, vycházejí z mnohaleté činnosti jejich odborníků a zúročují letité zkušenosti a výsledky oficiálních i soukromých výzkumů a průzkumů, které při praxi v dané oblasti získali. Zmiňují pouze několik z přibližně sedmdesáti plánovaných akcí.

Přednáškové cykly zaměřené na různé části svého regionu připravují územní odborná pracoviště (ÚOP) v Českých Budějovicích, ve středních Čechách, v Lokti a v Kroměříži; posledně jmenované cyklus doplní i komentovanými vycházkami. Pracoviště v Lokti a v Praze navíc nabídnou specifický pohled na krajinu z hlediska archeologie.

Krajině v souvislosti s vesnickými sídly bude letos věnován pravidelný seminář lidové architektury, pořádaný generálním ředitelstvím NPÚ tradičně v polovině září – konat se bude 13.–15. září ve středočeských Hořovicích. Na byliny a dřeviny venkovských sídel se zaměří přednáškový cyklus a výstava, kterou připravuje ÚOP v Liberci. A výstižný pracovní podtitul *...boj o přežití na hranici metropole...* naznačuje obsah výstavy a přednášky věnované památkovým zónám v hlavním městě, o které se stará pracoviště NPÚ v Praze.

Největší počet připravovaných akcí reflektuje šlechtické otisky v krajině – především v podobě zámeckých

zahrad a parků a komponované krajiny. Pracoviště v Českých Budějovicích zapojí dětské návštěvníky do edukačních programů věnovaných zahradám zámku Český Krumlov, Kratochvíle a Červený Dvůr. Zahrady budou hlavním tématem přednáškového cyklu Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži, které se bude podílet i na projektu *Z Libosadu do krajiny*, připravovaném správou kroměřížského Arcibiskupského zámku. Na konkrétních příkladech představí komponovanou krajinu pracoviště v Josefově (Kopidlensko, Jičín, Broumovsko, Kuks), v Liberci (Clam-Gallasovská obora), v Pardubicích (hřebčín v Kladubech nad Labem), v Plzni (Chudenicko) a také zámek Valeč. Specifický fenomén – lázeňskou terapeutickou krajinu – představí přednášky pracoviště v Lokti.

Dopadům industrializace na krajinu se budou řadou akcí věnovat na pracovišti v Ostravě. V Ústí nad Labem připravují workshop zaměřený na zánik kulturní krajiny při povrchové těžbě uhlí. Přednáškový cyklus na toto téma chystá také pracoviště v Josefově. Lze očekávat, že shrnutí pak zazní na mezinárodní konferenci o industriální krajině a železnici, kterou pořádá ČVUT za spoluúčasti NPÚ a dalších institucí.

Krajině jako prostoru bitev a bojů se budou věnovat v Liberci výstavou *Polní dělostřelecká opevnění jako součást historické krajiny Libereckého kraje* a v Josefově monotematickým číslem sborníku, věnovaným bojišti u Hradce Králové.

Jak již bylo řečeno, výše uvedený výčet je jen částí souboru akcí a aktivit, který NPÚ k prezentaci kulturní krajiny a její ochrany chystá. Nezbyvá než věřit, že počet akcí (který lze jistě vyzdvihnout) bude v rovnováze s jejich prezentační úrovní (o úroveň odborné není třeba pochybovat), a že tedy celý projekt splní svůj účel – přitáhnout pozornost veřejnosti ke krajině, k jejím hodnotám – a přispěje tak k zachování historické krajiny jako jedné součásti našeho kulturního dědictví. Je to v zájmu nás všech.

Jana TICHÁ

■ Poznámky

⁴ Viz Karel Kuča (ed.), *Krajině památkové zóny České republiky*, Praha 2015. K hospodářským dvorům nejnověji Jan Žižka, *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, Praha 2016.

Uměleckohistorické syntézy ve službách přítomnosti

Poznámky k novým knihám o architektuře novověku v českých zemích

Česká knihkupectví mohou zájemce o dějiny architektury na první pohled naplnit optimismem. Police vyhrazené oboru nepatří k těm nejkratším a nabídka titulů v domácím jazyce je možná největší ve srovnání s ostatními zeměmi střední a jihovýchodní Evropy, soudě podle letmých sond do vydavatelských katalogů a nepočítaje gigantickou produkci v němčině. Bylo by velmi poučné provést systematickou analýzu těchto publikací z hlediska žánrové a metodické rozrůzněnosti a její proměny v čase; následující text budí vnímání jako dílčí příspěvek k tématu. Zaostřuje na syntetické oborové studie z pera historiků umění a probírá vybrané z nich způsobem, jenž vedle upozornění na věcná obsahová specifika umožňuje srovnání jejich rozdílných metodických přístupů ke zpracovávanému materiálu i formulaci obecnější úvahy o perspektivě tradičního publikačního žánru uměleckohistorické syntézy v dynamické rozpravě 21. století, s přihlédnutím k odborné rozpravě památkářské.

1.

Existují dva základní důvody, proč bychom mohli považovat uměleckohistorickou syntézu za ohrožený vědecký literární žánr. Tyto důvody lze rozdělit na vnější, zahrnující nastavení mantinelů oboru ze strany poskytovatele jeho hmotné podpory a ze strany laických odběratelů jeho výstupů, a vnitřní, vyplývající z posunu v interní diskusi samotných protagonistů dějepisů umění.

Co se týče prvního: zřejmě každý čtenář tohoto textu je zhruba seznámen s tím, jak funguje databáze zvaná *Rejstřík informací o výsledcích* (RIV).¹ V něm se shromažďují anotované výstupy vědeckých projektů financovaných z veřejných rozpočtů a budoují se podle více méně předem známých kritérií. Součet přidělených bodů za vykázané výstupy z dřívějšího výzkumu ovlivňuje výši peněz z veřejných zdrojů přidělených řešitelskému pracovišti na výzkumné aktivity budoucí. Nastavení *Rejstříku* je společné pro přírodní, technické i humanitní obory. Reflektuje však výrazněji komunikační zvyklosti z prvních dvou jmenovaných okruhů, kde se zásadní novinky z důvodu jejich relativně rychlého zastarávání publikují spíše v recenzovaných odborných časopisech než v knižních monografiích, určených zde převážně k popularizaci. V důsledku toho se

■ Poznámky

¹ Databáze byla zavedena vládou ČR na základě zákona č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu a vývoje).